

WIKTOR ORMICKI
(1898–1941)

GEOGRAF
ANTROPOGEOGRAF

W iktor Rudolf Ormicki, syn Fryderyka Wilhelma Nussbauma i Salomei z Armeisenów, urodził się 1 lutego 1898 r. w miejscowości Staroniowa w woj. lwowskim. Ojciec, doktor prawa, pracował w Dyrekcji c.k. Austriackich Kolei Państwowych jako starszy komisarz, a po r. 1918 — w Polskich Kolejach Państwowych jako radca prawny. Młody Wiktor rozpoczął naukę w 1904 r., w Szkole Wydziałowej im. św. Mikołaja w Krakowie. Po jej ukończeniu, w 1908 r., wstąpił do III Państwowego Gimnazjum (typu klasycznego) im. Króla Jana III Sobieskiego w Krakowie. Egzamin dojrzałości zdał z odznaczeniem w 1916 r. Bezpośrednio potem wcielono go do armii austriackiej. Po przeszkoleniu w szkole oficerskiej został wysłany na front, gdzie brał udział w kampanii rosyjskiej, rumuńskiej i włoskiej. Pierwszy raz był immatrykulowany w roku akademickim 1918/1919 na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. W listopadzie 1918 r. wstąpił jednak jako ochotnik do Wojska Polskiego i w randze podporucznika brał udział w wojnie na kresach wschodnich. W 1922 r., po ustaniu walk, wystąpił z wojska na własną prośbę, już jako porucznik. Jeszcze służąc w wojsku, przyjechał w 1921 r. do Krakowa, gdzie poznał profesora Ludomira Sawickiego, z którym wyjechał na badania terenowe w rejon Polesia. Znajomość z profesorem Sawickim i wspólne prace terenowe zdecydowały o ukierunkowaniu zainteresowań Ormickiego i wyborze nowego kierunku studiów. Za namową Sawickiego, w kwietniu 1922 r., zapisał się na geografię na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W latach 1922–1923 przygotowywał się także do pracy dydaktycznej w Studium Pedagogicznym UJ, które ukończył w czerwcu 1923 r. Latem 1924 r. rozpoczął przygotowania do pracy doktorskiej pod kierunkiem profesora Sawickiego. Podczas pracy nad doktoratem pogłębiał swoją wiedzę u profesorów: J. Smoleńskiego, W. Szajnochy, W. Kumanieckiego. W październiku 1924 r. zmienił nazwisko z Nussbaum na Ormicki, a w listopadzie wstąpił w związek małżeński z Ireną Czalczyńską.

W 1926 r. uzyskał absolutorium i po zdaniu wymaganych w przewodzie doktorskim egzaminów, z których pierwszy obejmował przedmioty: geografię, geologię i statystykę, a drugi filozofię, uzyskał stopień doktora filozofii na podstawie pracy *Eksport drewna w górnym polskim dorzeczu Dunajca i Popradu*. Promotorem pracy był profesor L. Sawicki, a recenzentami profesorowie J. Smoleński i W. Kumaniecki. Uroczysta promocja odbyła się w czerwcu 1926 r., w auli Uniwersytetu Jagiellońskiego. Podstawą przewodu habilitacyjnego Wiktora Ormickiego była praca pt. *Życie gospodarcze Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, wydana drukiem w 1929 r. Recenzowali ją profesorowie J. Smoleński i A. Heydl. Kolokwium habilitacyjne Ormickiego odbyło się 1 lipca 1930 r., a następnego dnia — wykład habilitacyjny pt. „Ważniejsze zagadnienia geografii agrarnej w Polsce”. Na mocy decyzji Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w listopadzie 1930 r. nadano mu stopień docenta geografii gospodarczej.

Od października 1922 r. do grudnia 1923 r., jeszcze podczas studiów, Wiktor Ormicki został zatrudniony w Instytucie Geograficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego,

w charakterze wolontariusza. W 1923 r. mianowano go młodszym, w 1929 r. — starszym asystentem, a w 1935 r. — adiunktem. W połowie lat 30. został zaangażowany jako wykładowca w Wyższym Studium Handlowym w Krakowie, przekształconym w 1938 r. w Akademię Handlową. Prowadził tam zajęcia z geografii gospodarczej. Od 1936 r. był zapraszany przez Uniwersytet im. Stefana Batorego w Wilnie, gdzie co roku miał dziesięciodniowy cykl wykładów z geografii gospodarczej. W roku akademickim 1938/1939 wykładał geografę gospodarczą na Wydziale Prawa i Ekonomii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Zaproszono go również na następny, 1939/1940 rok. Od 1933 r. był współpracownikiem Instytutu Badań Spraw Narodowościowych przy Prezydium Rady Ministrów w Warszawie. 15 czerwca 1939 r. Komisja Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego uchwaliła jednogłośnie wniosek o mianowanie Ormickiego profesorem tytularnym.

Na skutek wybuchu wojny docent Ormicki owego mianowania nie otrzymał. Wraz z innymi profesorami i asystentami został aresztowany przez hitlerowców 6 listopada 1939 r., w czasie Sonderaktion Krakau. Przechowywany był w więzieniu w Krakowie i Wrocławiu, a potem osadzony w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen. W kwietniu 1940 r. przeprowadzono w obozie badania antropologiczne, w czasie których Ormicki naiwnie ujawnił swoje semickie pochodzenie. Został przydzielony do żydowskiej karnej kompanii. Przetransportowany do Gusen (filia obozu w Matthesen), pracował w kamieniołomach, gdzie więźniowie byli okrutnie maltretowani. W więzieniu i obozach nie tracił ducha, uczestniczył w organizowaniu pogadanek naukowych i opiekował się chorym profesorem Smoleńskim, mobilizował moralnie współwięźniów. W wyniku selekcji świadomie i spokojnie poszedł na pewną śmierć. Zmarł 17 września 1941 r.

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA

Na wydany drukiem dorobek naukowy Wiktora Ormickiego składa się 119 publikacji, obejmujących bardzo wszechstronną problematykę geograficzną. W początkowym okresie działalności naukowej dotyczy on zagadnień geografii fizycznej i krajoznawstwa, ale zdecydowanie dominują w nim zagadnienia geografii gospodarczej (antropogeografii). W tym nurcie najsilniej reprezentowany jest kierunek geografii ludności (48 opublikowanych prac). Najwięcej prac poświęconych było dynamice rozwoju ludności, a w szczególności ruchowi naturalnemu, migracjom i rzeczywistemu przyrostowi ludności.

GEOGRAFIA LUDNOŚCI

Prace dotyczyły przede wszystkim Polski i miały na celu przedstawienie natężenia poszczególnych składników ruchu naturalnego ludności, ich rejonizacji i wyjaśnienie przyczyn. Szczególnie wnikliwie rozpatrywał przyczyny, jeżeli badane zjawisko miało

Promocja doktorska Wiktora i Ireny Ormickich, 30 czerwca 1926.
Od lewej: Irena Ormicka, Jerzy Smoleński, Ludomir Sawicki, Wiktor Ormicki

przebieg niepożądany z punktu widzenia polityki ludnościowej państwa. Zwracał uwagę na zależność urodzin i zgonów od miejsca zamieszkania, liczby mieszkańców miast, wyznania (w tym problem urodzeń niesłubnych wśród różnych grup wyznaniowych), funkcji gospodarczych obszarów oraz przeludnienia bądź słabego zaludnienia badanych terenów.

Ormicki wprowadził pojęcie „naturalnego obrotu ludności” jako miary statystycznej będącej sumą współczynników urodzeń i zgonów, która określa nasilenie obu zjawisk, gdy taki sam przyrost naturalny może być rezultatem skrajnie intensywnego lub zdecydowanie ekstensywnego ruchu ludności. Przedstawiając przyrost naturalny i jego składowe w latach 1919–1936, wyróżnił cztery cykle demograficzne o odmiennej charakterystyce oraz zwrócił uwagę na fałujące natężenie zjawiska.

W badaniach nad migracjami Ormicki skupił się na wędrownkach wewnętrznych, co znalazło także odzwierciedlenie w innych pracach, poświęconych np.

zmianom stanów ludności między kolejnymi spisami (w latach 1921 i 1931), oraz na wykonanej przez uczonego mapie migracji.

W obrębie zainteresowań badawczych dynamiką ludności znalazły się też prace dotyczące przyrostu rzeczywistego ludności Polski ogółem oraz ludności wiejskiej. Bazę stanowiły materiały ze spisów ludności. Analiza sporządzonych map wiodła do wskazania obszarów o różnym natężeniu przyrostu oraz zasygnalizowania niekorzystnego dla państwa wyludniania się niektórych obszarów. Kilkanaście opracowań poświęcił Ormicki rozmieszczeniu i gęstości zaludnienia. Wyjaśniał w nich przyczyny określonego rozmieszczenia ludności, wskazywał obszary przeludnione, zagrożone przeludnieniem i niedoludnione. Prace te dotyczyły przede wszystkim ludności wiejskiej; ludność miejską pomijał lub traktował marginalnie. Rozważania te dały po części podstawę do badań nad regionalnym optimum ludnościowym. Na szczególną uwagę zasługuje szereg opublikowanych map gęstości zaludnienia w Polsce, gęstości zaludnienia ludności zamieszkałej na wsi i map przeludnienia wsi.

Na początku lat 30. interesowano się zarówno w aspekcie naukowym, jak i praktycznym krańcową pojemnością ludnościową i optimum ludnościowym w skali re-

gionu, kraju, świata. Wiktor Ormicki, który zajmował się także geografją rolnictwa, wiązał regionalną pojemność ludnościową z możliwościami produkcji rolniczej, a tym samym — z aprowizacyjną samowystarczalnością regionu. Dał temu wyraz zarówno w paru artykułach, jak i analizując przykład województwa krakowskiego, w którym wydzielił kilka regionów o różnych możliwościach pojemności ludnościowej, mierzonej gęstością zaludnienia na kilometr kwadratowy.

Wiktor Ormicki, jako jeden z nielicznych geografów okresu międzywojennego, zajmował się zagadnieniami polityki ludnościowej, której poświęcił kilkanaście prac. W artykułach o charakterze teoretycznym omawiał przydatność demografii dla polityki ludnościowej, uważając, że „demografia daje przekrój statystyczno-strukturalny stanu ludności, analizuje i rozświetla zjawiska i procesy, niektóre może przewidzieć i z pewnym prawdopodobieństwem zapowiedzieć”. Omawiał metody i środki działania polityki ludnościowej, opowiadał się za koniecznością prowadzenia przez państwo polityki ilościowej oraz polityki jakościowej, której celem ma być poprawa stanu zdrowotnego oraz oświaty i warunków materialnych całej populacji. Najobszerniejsze studium poświęcone tym zagadnieniom nosi tytuł *O polski program ludnościowy* (1939). Autor zawarł w nim ocenę sytuacji demograficznej, w której dostrzegł szereg niekorzystnie przebiegających procesów i zjawisk demograficznych. Przyczyny tego stanu upatrywał w braku celowej i konsekwentnej polityki państwa, która nie pozwala na skonstruowanie długookresowego planu gospodarczego i działań zmierzających do utrzymania równowagi między zaludnieniem a gospodarką. Mając na uwadze niedorozwój gospodarczy kraju, Ormicki opowiadał się za polityką umiarkowanego rozwoju oraz postulował szereg przedsięwzięć, które powinny doprowadzić do ilościowego i jakościowego rozwoju demograficznego.

GEOGRAFIA ROLNICTWA

W pracach z tego zakresu Ormicki zajmował się rozmieszczeniem upraw zbóż, ziemniaków, wysokością plonów poszczególnych ziemiopłodów, intensywnością gospodarki rolnej oraz jej produktywnością. Celem określenia produktywności rolnictwa miało być ustalenie stopnia samowystarczalności żywnościowej wydzielonych regionów, w tym również w planowaniu obrony państwa, na wypadek zagrożenia wojennego. Poruszał także kwestię stosunków własnościowych, wielkości i rozmieszczenia gospodarstw w Polsce, zwracał uwagę na dysproporcje między wielką własnością ziemską a rozdrobnieniem gospodarstw chłopskich. Był zwolennikiem reformy rolnej, zwłaszcza tam, gdzie mogła się ona przyczynić do poprawienia stanu gospodarki.

GEOGRAFIA GOSPODARCZA

Zainteresowania uczonego koncentrowały się także na geografii usług, której poświęcił pracę doktorską i kilka artykułów o handlu wewnętrznym i turystyce. Na uwagę zasługiwał pomysł rozważenia, czy kapitał pieniężny może być przedmiotem

badań geograficznych. Pozytywny rezultat dociekań prowadził do wniosku, że kapitał jest czynnikiem krajobrazotwórczym, dynamicznym i dostępnym dla geograficznych metod badania.

Wśród bogatego dorobku naukowego Ormickiego z zakresu geografii gospodarczej znalazły się także prace z osadnictwa; o miastach województwa białostockiego oraz o fizjonomii wsi, w której główną uwagę poświęcił materiałom budowlanym budynków i ich rejonizacji na obszarze Polski. Opracowania z geografii przemysłu poświęcił Krakowowi oraz uprzemysłowieniu polskich Kresów wschodnich. Bardzo interesujący jest artykuł o charakterze metodycznym, w którym Ormicki traktuje zakład przemysłowy jako przedmiot badań geograficznych, zwracając szczególną uwagę na poznanie uwarunkowań geograficznych badanego zakładu, jego lokalizację, użytkowanie terenu i rozplanowanie, analizę źródeł surowcowych, energetycznych, kierunków zbytu. Sporo uwagi poświęcił również zatrudnionym, ich kwalifikacjom, sezonowości zatrudnienia, stosunkowi robotników miejscowych do napływowych, wreszcie sprawom kapitału — jego wielkości i pochodzeniu.

Poza licznymi pracami, które można zakwalifikować do różnych działów geografii fizycznej bądź gospodarczej, na uwagę w dorobku Wiktora Ormickiego zasługują obszernie opracowania, które można nazwać monografiami gospodarczymi. Należą do nich: *Życie gospodarcze Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej* (1929) i *Szkic geografii gospodarczej Tarnowa i okolicy* (1930). Monografia Kresów Wschodnich opisuje cztery województwa nadgraniczne, zarówno od strony środowiska geograficznego, jak i szerokiej panoramy zagadnień ludnościowych i gospodarczych. Autor dokonuje w niej dwustopniowego podziału na regiony. Pierwszy oparty jest na cechach środowiskowych, drugi — w ramach jednostek fizycznogeograficznych — konstruowany jest na podstawie analizy danych gospodarczych. Badacz przedstawił stan gospodarczy wydzielonych regionów w momencie przyłączenia ich do Polski oraz wskazywał na możliwości rozwojowe. Praca miała bogatą dokumentację źródłową, nowatorsko opracowaną i doskonale ilustrowaną; zawierała m.in. atlas, w formie wkładki, z 75 mapami. Na podkreślenie zasługuje ukierunkowanie wniosków pracy na tory praktyczne, których celem było wskazanie dróg rozwoju gospodarczego tych terenów oraz nawoływanie do sporządzenia przez państwo perspektywicznego planu gospodarczego kresów.

W pracy *Szkic geografii gospodarczej Tarnowa i okolicy* Wiktor Ormicki przedstawił szczegółową charakterystykę gospodarki miasta, podkreślając jego funkcje handlowe. Najbardziej nowatorską częścią monografii jest określenie siły atrakcyjności Tarnowa jako miasta oraz wyznaczenie jego bliższej i dalszej strefy wpływów. Autor starał się uchwycić powiązania regionalne między Tarnowem a jego okolicą i innymi regionami kraju.

W opracowaniach monograficznych Ormickiego wyraźnie zaznaczył się nurt regionalny, który rozwijał się w Polsce po I wojnie światowej. Uczony dał temu wyraz także w rozważaniach teoretycznych i w działalności organizacyjnej.

Z innych działów geografii branżowej należy wspomnieć zainteresowanie Ormickiego geografią polityczną. Zajmował się istotą państwa, twierdził, że niezależnie od ideologii państwo musi dbać o swoje interesy przez organizację przestrzeni państwowej i społecznej. Wypowiadał się także za pozyskaniem przez Polskę kolonii jako sposobem na rozwiązanie trudności gospodarczych, które upatrywał m.in. w nadmiarze rąk do pracy oraz dużej liczbie karłowatych gospodarstw rolnych.

KARTOGRAFIA

Uczony bardzo często posługiwał się w swoich pracach metodą kartograficznego przedstawiania zjawisk. Konstruował oryginalne mapy, które następnie stały się przedmiotem szczegółowych analiz. Ponadto był autorem kilku map podziału administracyjnego województw i powiatów. Godny uwagi jest *Atlas jezior ta-trzańskich* (wspólnie z R. Gajdą i J. Szaflarskim) przedstawiający w wielkiej skali (1 : 2000 i 1 : 4000) batymetrię tych jezior. Ormicki był twórcą kilku wielobarwnych map gęstości zaludnienia i przeludnienia wsi w Polsce, które wyróżniają się wysokim poziomem edytorskim.

ORGANIZATOR NAUKI

Wiktor Ormicki był aktywnym członkiem Koła Geografów Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego, na którego zebraniach referował swoje pierwsze prace z zakresu geografii gospodarczej; niektóre z nich później ukazały się drukiem. W 1923 r. został członkiem Zarządu Krakowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Geograficznego i współredaktorem „Wiadomości Geograficznych”, organu Krakowskiego Oddziału PTG założonego przez L. Sawickiego w 1923 r. Po śmierci profesora w 1928 r. przejął wiele spraw administracyjnych Instytutu Geograficznego, nadzór nad remontem budynku Instytutu oraz redakcję „Wiadomości Geograficznych”. Od 1935 r. redagował „Bibliografię Geograficzną”, która ukazywała się jako dodatek do „Wiadomości Geograficznych”. W latach 1927–1930, wraz z profesorem J. Smoleńskim, redagował „Rocznik Wołyński”, organ, który miał inspirować inteligencję polską na prowincji, poszerzać zakres jej zainteresowań i powoływać placówki życia naukowego w terenie.

Ormicki brał czynny udział w przygotowaniach do II Zjazdu Geografów i Etnografów Słowiańskich, który odbył się w 1927 r. w Polsce. W 1934 r. uczestniczył w Międzynarodowym Kongresie Geografów w Warszawie, gdzie wygłosił dwa referaty; opracował też przewodnik wycieczki kongresowej po terenie polskiego Śląska.

Od r. 1937 Ormicki był współpracownikiem Instytutu Badań Spraw Narodowościowych przy Prezydium Rady Ministrów w Warszawie. Zorganizował tam Wydział Migracyjno-Populacyjny, którego pracami kierował. W ramach Instytutu

współdziałał z Komisją do Badań Terenów Łemkowskich, zajmując się badaniami geograficznogospodarczymi i demograficznymi nad Łemkowszczyzną.

NAUCZYCIEL I POPULARYZATOR

Jako młodszy asystent prowadził, pod kierunkiem prof. J. Smoleńskiego, proseminarium geograficzne, potem ćwiczenia seminaryjne z geografii ogólnej, a po uzyskaniu habilitacji — wykłady i ćwiczenia z geografii gospodarczej ogólnej i geografii gospodarczej Polski, ćwiczenia proseminaryjne z geografii fizycznej oraz wycieczki proseminaryjne i geograficznogospodarcze. Od roku akademickiego 1934/1935 prowadził także zajęcia z demografii, które obejmowały takie tematy, jak: problemy przeludnienia, migracje ludności, demografia Polski; w następnych latach: zagadnienia emigracji z Polski od 1919 r. Na seminariach opracowywał ze studentami monografie powiatów Polesia. Był zawsze znakomicie przygotowany do zajęć. Do wielu z nich pisał szczegółowe konspekty, których część przechowywała żona Irena, a większość rękopisów znajduje się w Archiwum PAN (S. Staroń, 1965). Wykładał geografę gospodarczą w Akademii Handlowej w Krakowie oraz w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, gdzie od 1936 r. miał corocznie dziesięciodniowy cykl wykładów. W roku akademickim 1938/1939 powierzono mu wykłady z geografii gospodarczej na Wydziale Prawa i Ekonomii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie.

Działalność dydaktyczna Wiktora Ormickiego wykraczała poza zajęcia w Uniwersytecie, był bowiem zaangażowany jako wykładowca w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, w Śląskim Instytucie Pedagogicznym w Katowicach oraz brał udział w Powszechnych Wykładach Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie przedstawiał zagadnienia geograficzne i gospodarcze Polski oraz świata.

Od początku swojej działalności naukowej bardzo czynnie angażował się w popularyzowanie zagadnień geograficznogospodarczych zarówno Polski, jak i świata. Przejawiało się to w aktywnej pracy w Polskim Towarzystwie Geograficznym, Towarzystwie Krajoznawczym. Wygłaszał odczyty i pisał m.in. o potrzebie ruchu krajoznawczego w wojsku, o metodyce monografii krajoznawczych i programie działalności krajoznawczej. Ze szczególnym zaangażowaniem oddawał się działalności popularyzatorskiej wśród nauczycieli. Na przykład latem 1930 r. zorganizował kurs dla nauczycieli szkół powszechnych na Wołyniu, z obszernym cyklem wykładów z historii literatury, etnografii, geografii, przyrody, które prowadzili pracownicy Uniwersytetu Jagiellońskiego. Podobne kursy dla nauczycieli dotyczyły zagadnień życia gospodarczego w regionie krakowskim. Działalność popularyzatorska Ormickiego znalazła odzwierciedlenie także w artykułach zamieszczanych na łamach czasopism „Bellona”, „Orli Lot”, „Ziemia” oraz w prasie codziennej („Ilustrowany Kurier Codzienny”), a także w latach 30. w audycjach Polskiego Radia.

PUBLIKACJE

Publikowany dorobek naukowy Wiktora Ormickiego obejmuje 119 prac. Niemał pełną bibliografię publikacji podaje: Z. Figlewicz, *Wiktor Rudolf Ormicki (1889–1941)*, Przgl. Geogr. 1945/1946, 19, s. 45–51.

NAJWAŻNIEJSZE PRACE

1. *Eksport drewna w dorzeczu Dunajca i Popradu*, Prace Inst. Geogr. UJ 9, Kraków 1927, ss. 53, mapy 3.
2. *Życie gospodarcze Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Prace Inst. Geogr. UJ 11, Kraków 1929, ss. 308, ryc. 6, map 75.
3. *Szkic geografii gospodarczej Tarnowa i okolicy*, Wyd. Orbis, Tarnów 1930, ss. 86.
4. *Miasto jako przedmiot badań geograficznych*, Wiad. Geogr. 1932, 2, s. 31–33.
5. *Regionalizm demograficzny Polski*, Wiad. Geogr. 1932, 2/3–5, s. 57–60, ryc. 2.
6. *Antropologiczne podstawy procesu urbanizacji na tle genezy środowiska geograficznego*, Polska Oświata Pozaszkolna 1932, 1, ss. 4.
7. *Przyczynki do demografii Wołynia*, Rocznik Wołyński (Równce) 1933, 3, ss. 23, ryc. 6.
8. *Regionalizm gospodarczy w Polsce*, Ruch Region. Europ. 1934, 11, s. 27–77.
9. *Bibliografia geograficzna za lata 1928–1933*, Dodatek do „Wiadomości Geograficznych”, Wyd. Orbis, Kraków 1935, s. 314–349.
10. *Gęstość wiejskiej ludności rolniczej w Polsce (1931)*, Instytut Badań Spraw Narodowościowych. Prace Wydziału Populacyjno-Migracyjnego 2, 1937, ss. 12, mapy 2.
11. *Granice współczesnej pojemności ludnościowej w województwie krakowskim*, Instytut Badań Spraw Narodowościowych. Prace Wydziału Populacyjno-Migracyjnego 4, 1937, ss. 18, mapy 2.
12. *Rola geografii rolniczej w planowaniu obrony państwa*, [w:] *Nauka a obrona państwa*, Kraków 1937, s. 72–93 [odb.].
13. *Naturalny obrót ludności*, Przgl. Statyst. 1938, 1/2, s. 206–226, mapa 1.
14. *Skup zawodowy i handel obnośny w woj. wileńskim, nowogródzkim, poleskim i wołyńskim (Studium geograficzno-gospodarcze)*, Prace Inst. Geogr. UJ 22, Kraków 1938, ss. 44, 2 nlb, mapa 1.
15. *O polski program ludnościowy*, Wyd. tygodnika „Naród i Państwo”, Warszawa 1939, ss. 68, tabl. 6.

BIBLIOGRAFIA

- Z. Figlewicz, *Wiktor Rudolf Ormicki (1889–1941)*, Przgl. Geogr. 1945/1946, 19, s. 45–51.
S. Staroń, *Materiały Wiktora Ormickiego*, Biuletyn Archiwum PAN 1965, 8, s. 55–78 [zestawienie zachowanych rękopisów].

Adam Jelonek

